

AYHAN AKTAR

İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden 1977 yılında mezun oldu. Daha sonra, İngiltere'de Kent Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine devam etti. 1980'de Marmara Üniversitesi'nde Prof. Mübeccel Kıray'ın yanında asistan olarak çalışmaya başladı, doktora tezini 1989'da tamamladı. Bu çalışmasıyla, "Yayınlanmamış Sosyal Bilimler Araştırması" dalında 1990 Yunus Nadi Ödülü'nü kazandı. Aynı çalışma, *Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi* (Afa Yayınları) başlığıyla 1990'da yayımlandı. Sonraki yıllarda Türkiye'de devletin gayrimüslim azınlıklara yönelik politikaları üzerine çalışmaya başladı. *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları* (İletişim Yayınları) başlıklı kitabı 2000 yılında yayımlandı. Aynı yıl, misafir öğretim üyesi olarak Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde ders verdi. 2005 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde toplanan "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansın organizasyon komitesinde çalıştı. 2006'da Marmara Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra Lefkoşa'da Kıbrıs Üniversitesi'nde ders verdi. Aynı yıl, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm* (İletişim) başlıklı kitabı; 2010'da ise Niyazi Kızılyürek ve Umut Özkırmılı ile birlikte yayıma hazırladıkları *Nationalism in Troubled Triangle: Cyprus, Greece and Turkey* (Palgrave Macmillan) yayımlandı. 2011 yılında ise Yorgo Hacıdimitriadis'in *Aşkale - Erzurum Günlüğü (1943)* ile *Taraf* gazetesindeki köşe yazılarını derlediği *İlginç Zamanlar: Taraf yazılarından Seçmeler, 2008-2011* (Kitap Yayınevi) başlıklı kitapları basıldı. 2012'de Yüzbaşı Sarkis Torosyan'ın *Çanakkale'den Filistin Cephesi'*ne (İletişim) başlıklı anılarını yayıma hazırladı. 2015 yılında bazı makaleleri Yunancaya tercüme edilerek Η Τουρκία ανήκει στους Τούρκους! [Türkiye Türklerindir!] başlığıyla yayımlandı. 2017'de Avustralya Milli Kütüphanesi (NLA) tarafından verilen bursu kazandı ve araştırma yapmak üzere Canberra'ya davet edildi. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, akademisyen Ayhan Aktar'ın, 1915'te yaşanan soykırımdan sağ kalan ve bugün Suriye toprakları içindeki Halep yöresinde hayata tutunan halk sanatçılarının söylediği, Ermeni harfleriyle Türkçe olarak basılmış destanları incelemektedir. Aktar, destanları birer metin olarak ele alırken, hem yazarlarının 1915 ve sonrasında birey olarak deneyimlerine odaklanmakta hem de farklı yönleriyle soykırım-sonrası yaşantının meselelerine dikkat çekmektedir. Bu on beş destanın altısı Halep'te basılmasına karşın dördünün basım yeri bilinmemektedir (ancak onların da Halep'te yayımlanmış olmaları muhtemeldir). Beyrut, Kudüs ve Varna'da yayımlanmış birer destan da kitapta yer almaktadır. Bu çeşitlilik, başka pek çok şeyin yanı sıra, Ermeni harfleriyle yazılan Türkçenin, 1915'ten sonra halen bir iletişim ve yazı dili olarak Ermenilerin yerleştiği farklı yörelerde varlığını sürdürdüğünü gösterir.

Destan metinleri Türkçe alfabeyle Püzant Akbaş tarafından aktarıldı.

Çeviriyazıda, özgün kaynaktaki Türkçe sesleri mümkün mertebe korumaya ve şairlerin kullandığı Türkçeyi duyulur kılmaya çalıştık. Destanı söyleyen “yaptı” değil de “yapdı”, “geleceğiz” yerine “geleceyiz”, “pudra” yerine “bodura”, “yaradan” yerine “yaraden” vb. dediyse bu yazımları aynen koruduk. Bugünün okurunun anlamak zorlanacağını düşündüğümüz durumlarda köşeli ayrıç veya dipnotlarla ilgili kelime veya kavramı açıkladık; bunun dışında metinlere herhangi bir müdahalede bulunmadık.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un

Ana Yazım Kılavuzu (Epsilon Yay.) temel alındı.

Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

ERMENİ EVİNE
FİGAN KURULDU
1915 Destanları ve Halep

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 44967

ARAS - 44967 251

Ermeni Evine Figan Kuruldu
1915 Destanları ve Halep
Ayhan Aktar

Yayıma Hazırlayan
Rober Koptaş

Kapak Tasarımı
Melisa Arsenyan

Kapak Fotoğrafi

Vartan Dérounian, *Mémoire arménienne: Photographes du camp de réfugiés
d'Alep 1922-1936* (Beyrut: Presses de l'Université Saint Joseph, 2010)

Düzeltilen
Lora Sarı

Dizin
Emir Hagop Kazancıyan

© 2020, Aras Yayıncılık
© 2020, Ayhan Aktar

ISBN 9786052100783

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

İstanbul, Temmuz 2020

ERMENİ EVİNE
FİGAN KURULDU
1915 Destanları ve Halep

AYHAN AKTAR

ERMENİCE HARFLERDEN ÇEVİRİYAZI
PÜZANT AKBAŞ

Ayşe'ye

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	9
I. “Dinleyin Destanım”: Edebiyat ve Sosyolojinin Kardeşliği.....	17
II. 1915 Yılında, Halep Yollarında.....	55
III. Halep’te Yeni Hayat: “Şimdi Meskenimiz Suriye Oldu”	101
Son Söz.....	131
Destanlar.....	137
1. Der Zora Giden Ermenilerin Destanı	139
2. Muhacirlik	143
3. 1915den 1929a Kadar Ermeni Milleti.....	147
4. Dasitan Der Vasfı Varna.....	155
5. Ayntab Harbı.....	159
6. Mihnet Destanı.....	165
7. Barakalar	175
8. Destan Barakalar Khitamı.....	179
9. Haleb Ermeni Kempî İçün Bir İki Söz.....	189
10. Barakalar Destanı.....	194
11. Düetto Moda İçün	201
12. Alafrangaya Modaya I.	203
13. Alafrangaya Modaya II.	211
14. Çarliston Velvelesi Oyunlar Zelzelesi.....	219
15. Nerkağt Destanı ve Sdaline Niyazım.....	231
Fotoğraflarla Soykırım Sonrasında Halep’teki Ermeni Yaşantısından Kesitler.....	241
Dizin	251
Bibliyografya.....	255

SUNUŞ

Anadolu halkları büyük doğal afet veya toplumsal felaketlerden sonra başlarına gelenleri hikâye etmek, duygularını başkalarıyla paylaşmak ve tarihe not düşmek amacıyla halk edebiyatının güçlü damarlarından biri olan halk destanlarına başvurmuşlardır.¹

Elinizdeki derlemede yer alan, Ermeni harfleriyle yazılmış Türkçe destanlar, 1915 yılının bahar aylarında başlayan tehirci, Suriye çöllerine sürülen ve yollarda katliama uğrayan Anadolu Ermenilerinin başlarından geçenleri Anadolu halk edebiyatının destan kalıpları içinde anlatmaktadır. Ermeni halk ozanları olan “Aşuğ”lar da Müslüman Türk âşıklar ve Kürt *dengbejler* gibi toplumsal olayları, kitlelerin yaşadıkları büyük felaketleri ve bireylerin yaşadıklarını edebiyat yoluyla diğer kuşaklara anlatmak istemişlerdir. 19. yüzyıldan itibaren okuma-yazma oranının artması ve taşrada matbaaların ortaya çıkması sonucunda destanların yayımlanarak yaygınlaştığını görüyoruz. Aksi takdirde, bu destanlar sadece köy odalarında veya kahvehanelerde söylenip kalacak ve günümüze ulaşmayacaktı.

Bu derlemenin ikinci bölümünde, Anadolu Ermenilerinin İttihat ve Terakki hükümetinin merkezde aldığı bir karar sonucunda Suriye çöllerine sürülmelerini anlatan destanlara yer verilmiştir. Osmanlı idari taksimatına göre, 1915 yılında Antep, Maraş ve Urfa sancakları Halep vilayeti içinde yer almaktadır. Bu nedenle, Antep, Maraş ve Urfa’da yaşayan nüfusun Halep şehrinin ekonomik hinterlandında bulduklarını söyleyebiliriz. O dönemde geçerli olan ekonomik faaliyetler, ticaret ve ulaşım ağları bakımından Halep şehri tüm böl-

---

1 Ermeni harfli Türkçe destanlar konusunda ilk kapsamlı derleme için bkz. Kevork Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar. Cilt II: Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002). Destanlarla ilgili kısa fakat klasik sayılabilecek bir çalışma için bkz. Turgut Kut, “Ermeni Harfleriyle basılmış Türkçe Destanlar - I” *Halk Kültürü* (No. 3, 1984), 65-73 ve yine Turgut Kut, “Kahve Destanı” *Tarih ve Toplum* (No. 15, Mart 1985), 30. Ayrıca folklor araştırmacısı M. Sabri Koz’un derlediği Ermeni harfli Türkçe ve Ermenice mâniler için bkz. M. Sabri Koz, *Ermeni Harfli Türkçe ve Ermenice Mâniler*, (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2014).

genin ekonomik bakımdan merkezi sayılmalıdır. Bu nedenle Suriye çöllerine sürülen Ermeni nüfusun ilk olarak gönderildiği yer Halep olmuştur.

İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi, bu derlemeye dahil edilen Ermeni harfli Türkçe destanların tümü 1915'teki tehcir ve kıtal ile doğrudan ilgili değildir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Halep'e Ermeni muhacirlerin iskân edilmelerinin yarattığı büyük sıkıntıların dile getirildiği destanlar da bu derlemeye dahil edilmiştir. Osmanlı yönetiminin hazırlattığı 1908 (Hicri 1326) yılı Halep Vilayet Salnamesi'ne göre, savaştan önce Halep kazasındaki Katolik ve Ortodoks Ermeni cemaatlerinin toplamı 5.538 kişidir. 119.811 kişilik şehir nüfusu içinde, Müslümanlar nüfusun yüzde 71,4'ünü, Ermenilerse yüzde 4,6'lık bir azınlığı oluşturmaktadır.² I. Dünya Savaşı'ndan sonra Halep'e yaklaşık 50.000 kişilik Ermeni nüfus yerleşmek zorunda kalmıştır. Ermenilerin yanı sıra Rumlar, Süryaniler ve Ezidiler de savaş sonunda Halep'e yerleşmişlerdir. Böylece, 1920'lerden itibaren Halep şehrinde nüfusun yaklaşık yüzde 20'si Ermenilerden oluşmuştur.

Eğer Anadolu Ermenileri 1915'te iktidarda olan İttihat ve Terakki partisinin aldığı kararlar Suriye çöllerine sürülmüş olmasalardı, 1920'lerde Halep kentinde yoğunlaşmayacaklar ve "Halep'te Ermenilerin iskânı" gibi ciddi bir sorun ortaya çıkmayacaktı. Eğer tehcir edilmeselerdi, Anadolu'dan sürülen Ermeniler önce kamplarda, sonra teneke damlı barakalarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalmayacaklardı; barakaları Halep'teki şehir yönetimi tarafından 1920'lerin ikinci yarısında yıkım kararı alınıp yerle bir edilmeyecek ve onlar da ortada kalmayacaklardı. Böylece, soykırımdan ayakta kalan Ermenilerin Halep'e iskânında yaşananların anlatıldığı "Barakalar Destanı" başlıklı bir destan söylenmiş olmayacaktı.

Bu destanları söyleyen Ermeni aşuğların çoğunun, Adana, Antep, Urfa ve Maraş gibi Suriye'ye yakın Anadolu kentlerinin muhtemelen köylerinden gelen kişiler olduklarını tahmin ediyoruz. Çoğunun sadece isimlerini biliyoruz, biyografileri hakkında pek fazla bilgimiz

---

2 Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, yay. haz. Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu ve Mehmet Köçer, (Ankara: Global Strateji Enstitüsü, 2007), 192.

yok. Ortaçağın sonunda ve şehir devletlerinin yükseldiği çağlarda Avrupa'da, kırsal alandaki toplumsal mükellefiyetlerinden kurtularak ve serf konumundan boşanarak şehre sığınan kırsal kökenli nüfus için söylenen "şehrin kapısından içeri girenler, şehirde özgürlüğü teneffüs ederler" sözü Halep Ermenileri için de bir dereceye kadar geçerli olmuştur. Tehcir sonucunda mecburi olarak kentleşen bu kesim daha savaş yıllarından itibaren şehrin tüketim, sefahat hayatının, daha sonraki yıllarda ise "modernleşme" veya "alafrangalaşma" akımlarının parçası olmuştur. Geleneksel anlamda kırsal hayatta egemen olan sosyal dayanışma mekanizmalarının ve toplumsal normların zayıfladığı kent ortamında Ermeni kadınların "açılıp saçılmaları", "asrileşmeleri" sonucunda toplumsal cinsiyetin bildik ataerkil dinamikleri devreye girmiş ve Ermeni halk şairleri yaşananları hiciv yoluyla eleştiren destanlar yazmışlardır. Şehir ortamında erkek-egemen toplumun temel direklerinin yıkılması sonucunda kadınların kendilerini ev dışına atmasıyla ortaya çıkan bu gerilimi, "Moda Destanı" veya "Çarliston Velvelesi" başlıklı destanlarla kentleşmeyi, tüketim ekonomisinin parçası olmayı veya ülkemizde 1930'larda kullanılan terminolojiyle "asrileşmeyi" hicveden, hatta yerden yere vuran metinler yayımlanmıştır.

Ermeni soykırımıyla ilgili akademik çalışmaların sayısında son yirmi yıl içinde hem niteliksel hem de niceliksel bir sıçrama yaşanmıştır. 1915'in yaz aylarında başlayan tehcir ve kırımın kimler tarafından ve nasıl örgütlendiği, kimlerin bu süreçte "fail" olarak yer aldığı, Ermeni nüfusun malına mülküne nasıl el konduğu, kafilerin göç yolları ve Suriye çöllerinde yaşanan toplu katliamlar hakkında; Ermenice, Osmanlıca ve Avrupa dillerindeki yazılı metinlerin ve arşiv belgelerinin, tanıklıkların kullanımıyla yapılan kapsamlı araştırmaların sayısında artış gözlenmektedir. Fakat bu çalışmaların çoğu ancak 1920 yılına kadar olan gelişmeleri kapsamaktadır. Sağ kalan ve dünyanın dört bir tarafına dağılmış olarak bugün diasporanın parçası olan Ermeni nüfusun yeni şartlara nasıl uyum gösterdikleri konusunda dişe dokunur akademik çalışmaların çok az olduğunu söyleyebiliriz. Ermeni soykırımı üzerinde çalışmalar da ağırlıklı olarak

1915-1916 yıllarında yaşananlar üzerinde yoğunlaşmakta, “Felaket” sürecinden sağ kalanların hayatlarını nasıl sürdürdükleri meselesi nadir olarak gündeme gelmektedir.

Bu derlemede yer alan destanlar bir anlamda sağ kalanların keder veren hikâyesini, uğradıkları ayrımcılığı, tehcir sonrasında yeni bir hayat kurmaya veya eskilerin deyimiyle “vatan tutmaya” çalışırken neler yaşadıklarını ve neler hissettiklerini destan formunda dile getirdikleri için hem edebi bakımdan hem de akademik bakımdan önemli metinlerdir. Kuşkusuz destanlar, tarihçilerin kullandığı anlamda arşiv belgeleri değildir. Sadece “insanlık hallerini” anlatırlar. Ama tarihsel belgelerin çoğunlukla “dışardan bakan gözlerin” anlattığı hikâyeye sınırlı olduğunu düşündüğümüz zaman, destanların önemi ortaya çıkar. Destanlar, tehcirden sağ olarak kurtulabilen Ermeni nüfusun hayata tutunma ve diaspora toplulukları haline gelme sürecini kendi öznellikleri içinde dile getiren metinlerdir. Sırf bu nedenle bu metinlerin gün ışığına çıkartılması ve üzerinde düşünülmesi gereken birer hazine olduklarını düşünüyorum.

Kuşkusuz, bu derleme içindeki destanların farklı okumaları yapılabilir. Benim yaptığım okuma, bir sosyal bilimcinin kendi formasyonu içinde yapabileceği bir okumayla sınırlıdır. Bendeniz bu derleme içinde destanları tarihsel bağlamlarına oturtmaya çalıştım. Eminim, edebiyat tarihçileri veya anlatı üzerine çalışan uzmanlar bu metinleri farklı bir biçimde okumayı deneyeceklerdir.

* * *

Elinizdeki derlemenin tesadüfler sonucu ortaya çıktığını söyleyebilirim. Sevgili kitapçı dostum Püzant Akbaş yıllar önce bana Mennuş İmanyan’ın 1931 yılında Halep’te basılan 15 sayfalık *Ayntab Destanları* isimli eserinin fotokopisini vermişti. Ermenice bilmediğim için, metne bakıp “Bu nedir?” diye kendisine sormuştum: “Çok ilginç bir metin, Ermeni harfleriyle Türkçe destan! Bir ara bana uğra, sana okurum” demişti. Ben de fotokopiyi eve getirip, bir dosyanın içine tıkmıştım. Araya başka şeyler girdiği için bir türlü Püzant’a uğrayıp o metni okutma işini beceremedim. Yaklaşık on yıl geçtikten sonra, geçen sene kütüphanemi ve dosyalarımı düzenlerken aynı fotokopi

tekrar karşıma çıktı. Bu sefer kararlı bir şekilde Püzant'ın karşısına çıktım. O yüksek sesle metni okumaya başladığında ikimizin de su-
ratı asıldı, içimiz karardı. Bitirdiğinde bir süre sessizce durup kaldık.
Sonra, ben “Yahu, bu müthiş bir şey. Bunu yayımlayalım, başkaları
da bundan haberdar olsun. Ne dersin?” diye sordum. Cevap olarak,
“Bende iki tane daha var, istersen hepsini yapalım” dedi. Velhasıl,
2019 yılı bahar aylarında haftanın bir günü birlikte çalışmaya başla-
dık. O okuyor, ben de metinleri bilgisayara giriyordum.

İlk iki destanı çözdükten sonra, Hasmik Stepanyan'ın *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* başlıklı eserini taramak aklıma geldi. Bibliyografyada künyesi verilen eserler içinde Suriye ve Lübnan'da yayımlanmış başka destanların da bulunduğunu gördüm.³ Bu sefer de o destanların peşine düştüm.⁴ Stepanyan'ın bibliyografyasında yayımlandığını tespit ettiğim, fakat Türkiye'de bulamadığım destanlara ulaşma konusunda sevgili dostum Dr. Hilmar Kaiser'in yardımını istedim. Hilmar, her zamanki enerjisiyle Erivan'daki kütüphaneci ahbablarını seferber etti. Kısa zamanda destanların sayısı on beşe ulaştı, böylece elimizde derleme yapılmaya değer bir külliyat birikti. Sonra iş başa düştü ve bu destanların ortaya çıkmasına neden olan tarihsel arka planın anlaşılması ve destanlarla ilişkisinin kurulması işine giriştim. Yaklaşık bir yıllık okuma ve yazma süreci sonucunda elinizdeki derleme ortaya çıktı.

Her şeyden önce, beni böyle değerli bir hazine ile tanıştırdığı ve Ermenice metinlerin transkripsiyonunu sabırla yaptığı için Püzant Akbaş'a teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisine minnettarım. Hilmar Kaiser olmasaydı, bu derlemede yer alan bazı önemli metinlerin sadece künyelerini verip geçecektik. Hilmar sayesinde metinleri bulup yayımlamak mümkün oldu. Genç araştırmacı dostum Dr. Ümit Kurt, Antepli Mennuş İmınyan'ın destanının varlığından haberdar-

---

3 Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968*, (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2005).

4 Sn. Mehmet Bayrak bizim elimizde bulunan bazı destanları farklı bir yaklaşımla, onları birer “tarih metni” gibi ele alarak yayımlamıştır. Bkz. Mehmet Bayrak, *Manzum Halk Tarihçisi Ermeni Âşuğlar*, (Ankara: Özge Yayınları, 2016).

dı, hatta bir kısmını İngilizceye de çevirmişti.⁵ Katolikos Sahak Efendi'nin Cemal Paşa ile yazışmalarını içeren mektuplarının bulunduğu Ermeni harfli Türkçe mektuplar derlemesini koleksiyoncu dostum Sarkis Karamanik yolladı. Bu nadir kitabı benimle paylaştığı için kendisine teşekkür borçluyum. Sevgili tarihçi dostum Dr. Vahé Tachjian, Suriye vilayeti ve özellikle Halep'le ilgili sorduğum sorulara hiç üşenmeden ayrıntılı cevaplar verdi. Çalışmaları ile ufku genişleten Prof. Marc Nichanian bu destanların yayımlanması için beni yüreklendirdi. İki de sağ olsunlar.

Akademisyenler, ancak arkadaşları ve meslektaşlarıyla var olabilen bir meslek grubudur. Bizler, herkesle rahatlıkla konuşamadığımız akademik çalışmalarımızı önce dostlarımızla paylaşıyoruz. Bu metni yayımlanmadan önce gayet dikkatli bir biçimde okuyup görüşlerini belirten Nazan Aksoy, Talha Çiçek, Selim Deringil, İştah Gözaydın, Sema Erder, Ayşe Gülsevin, Abdulhamit Kırmızı, Ümit Kurt, Zeynep Talay Turner ve Fikret Yılmaz'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Değerli zamanlarını bu metni okuyarak harcadılar ve benim gözümden kaçan bazı noktaların altını çizdiler. Bu kitabın yayımlanma sürecinde sevgili Rober Koptaş'ın kılı kırk yaran editörlük hizmetini unutmam mümkün değildir. Kendisine ve Aras Yayıncılık'ın çalışanlarına bu kitabın ortaya çıkmasında verdikleri emekler için teşekkürü bir borç biliyorum. Tabii ki kalan bütün hatalar benimdir.

Tehcir, sürgün, kitlesel katliam ve soykırım gibi büyük toplumsal altüst oluşlarla ilgili okuyup yazarların veya akademik çalışma yapanların başına gelen en tatsız işlerden biri de bir noktada insanın içinin buz kesmesi, katılıp kalmasıdır. Destanların transkripsiyon sürecinde Püzant Akbaş ile birlikte çalışırken okuduklarımızdan etkilenip birkaç kez durduk ve hiçbir şey diyemeden katılıp kaldık. Böyle durumlarda bilgisayarı kapatıp Püzant'ı kendi halinde yalnız bıraktım. Hatta birkaç kez hemen eve gitmeyi Boğaz kıyısında yürüyüş yapmayı, sert poyrazı yiyerek kendime gelmeyi tercih ettim. Yıllardır bu konularda kitap ve makaleler okuyan biri olarak, soykırım literatü-

---

5 Kevork Baboian, *Heroic Battle of Aintab*, çeviri ve sunuş: Ümit Kurt (Londra: Gomidas Institute, 2018), 234-236.

rüyle ilgili akademik metinleri okumak ve bunlarla aramda belli bir duygusal mesafeyi korumak konusunda kendimi hayli tecrübeli ve hatta biraz da “şerbetli” sayardım. Bu destanlarda beni bu kadar etkileyen şey acaba ne olabilirdi? Sanıyorum, cevap edebiyatın gücünde gizli. Tarihçi ve sosyal bilimcilerin kaleme aldıkları tıkız ve sıkıcı metinlerde uzun uzadıya anlatılan bir olayı halk ozanlarının söylediği bir dörtlükte yoğun olarak görmek mümkündür. Edebiyatın, şiirin gücü ve en vurucu noktası olan bu duygu yoğunluğu, yaşanmışlığın halk ozanlarında yarattığı ifade temizliği bizim gibilerin katılıp kalmasına neden oluyordu. Destanları okurken benzer duygulara sizlerin de kapılacağınızı tahmin ediyorum.

Elinizdeki derlemede yer alan destanları yayıma hazırlarken ve dönemin hikâyesini araştırırken çok şey öğrendiğimi itiraf etmeliyim. Şimdi en samimi arzum, bu macera sırasında öğrendiklerimi sizlere düzgün bir şekilde anlatmaktır. Bunu becerebilsem ne mutlu bana.

Ayhan Aktar

Ayaspaşa, Şubat 2020

Edebiyatın tarihi, konuşma kadar eskidir. İnsanlığın ona ihtiyacından doğmuştur. Bu ihtiyacın giderek artması dışında değişen bir şey yok. Eski saz şairleri, ozanlar ya da yazarlar birbirlerinden farklı değillerdir. En baştan beri hepsinin işlevi, görevleri, sorumlulukları türümüzce belirlenmiştir.⁶
John Steinbeck

---

6 John Steinbeck'in 10 Aralık 1962'de Nobel Ödülü aldığıında İsveç Kraliyet Akademisi'nde yaptığı konuşmadan. Bkz. John Steinbeck, *Mektuplarda Bir Yaşam*, çev. Sevim Gündüz, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018), 491.

I. “DİNLEYİN DESTANIM”: EDEBİYAT VE SOSYOLOJİNİN KARDEŞLİĞİ

Yıllar önce, Lozan’da imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Antlaşması’na giden diplomatik süreçler ve mübadelenin ilk yılında yaşananlar üzerine bir makale yazarken, bir zamanlar Kayseri’nin Talas nahiyesinde bulunan Arhangelos Kilisesi ruhanilerinden Papaz Neofitos Ekonomos Efendi’nin 15 Aralık 1925’te Selanik’te Yunan harfli Türkçe olarak yayımlanan destanının bir bölümünü okumuştum.¹ Bu destanın konusu Selanik’e giden Rum mübadillerin çektikleri acıların, yaşadıkları sıkıntıların manzum bir biçimde ve Anadolu halk şiiri geleneği içinde dile getirilmesiydi. Karamanlı Papaz Neofitos Efendi, Lozan’da imzalanan mübadele antlaşmasını şöyle özetliyordu:

İsmet Paşa Venizelos geldiler,
Trampa [mübadele] yapmaya karar verdiler,
Acep bunu bir ferde mi sordular
Dünya kurulalı görülmemiştir.

Türkiyadan kaldırdılar bizleri
Kan ağlıyor hepimizin gözleri
Heç kimsenin gülmez oldu yüzleri.²

Biz sosyal bilimcilerin epey lügat paralayarak anlatmaya çalıştığı meseleyi Neofitos Efendi destanında bir çırpıda özetleyivermişti. İşte edebiyatın gücü böyle bir şeydi. Yukarıda yedi satırda özetlenen haksızlığı ve keyfiliği uluslararası hukuk bağlamında ortaya koymak

1 Bkz. Ayhan Aktar, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin İlk Yılı: Eylül 1922 - Eylül 1923” *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk - Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi* içinde, derleyen: Müfide Pekin, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 74.

2 Bkz. Evangelia Balta, *Karamanlidika, XXe siecle: Bibliographie Analytique* (Atina: Centre D’études D’Asie Mineure, 1987), 155-156. Papaz Neofitos Efendi’nin destanının Türkçe transkripsiyonu için bkz. Foti Benlisoy, “Kayserili Papaz Neofitos’un Mübadele Şiiri: Türkiyadan kaldırdılar bizleri / Kan ağlıyor hepimizin gözleri” *Toplumsal Tarih* (No. 150, Haziran 2006), 48-51.